

ԴԹՈՒԹԵԱՆ ՔՈՅՐԵՐ *)

(Ողբերգի օրագրից)

IV

Օգոստոսի վերջն էր: Վենետիկից վերադառնում էի Վիեննա: Թրիեստի կայարանում խիստ շատ ուղևորներ ներս մտան վազոն. այնպես որ տեղս նեղացաւ: Ստիպուած էի իրեղէններս ամփոփել, ալլ և ինքս կձկուել մի անկիւն, որպէս զի ուրիշները ևս իրենց տեղը բռնէին: Այս բանն, ի հարկէ, դիւր չեկաւ ինձ: Որովհետեւ գնացքը Վենետիկից ելել էր գիշերով և, գրեթէ, դատարկ. այդ պատճառով տեղի ընդարձակութիւնից օգտուել էի աւելի քան շալլօրէն: Այժմ ստիպուած էի բաւականաւ քչով, որպէս զի ուրիշներն էլ իրենց բաժնին տիրանալին: Այստեղ ահա, սկսալ մտածել այն մասին թէ՛ ինչպէս վատ է երբ մարդ սովորում է չլին ու բօլ ապրելուն: Որովհետեւ կեանքը նոյնպէս մի գնացք է, որ շարունակ շարժւում, սլանում է առաջ և չը գիտես թէ նրա ո՞ր կայարանում ստիպուած կլինիս կըծկուիլ կամ իրերդ ամփոփել: Ուրեմն, աւելի լաւ է որ մարդ հենց սկզբից սովորէ իւր իղձերը չափաւորելուն և բաւականանալ քչով, որպէս զի նեղութեան օրերը հասնելուց՝ ստիպուած չը լինի ակամայ կձկուիլ և դրա համար էլ վշտանալ:

Այս մտածութեան մէջ էի գեռ. որ ականջիս դիպան ռուսերէն խօսքեր: Սա ինձ համար նորութիւն էր: Վասն զի Ռուսիոյ սահմաններից ելնելուց յետոյ՝ Եւրոպայում գրեթէ ոչ մի տեղ չէի լսել այդ բարբառը:

*) Տէս Վալմայ, 1903 թ. № 2.

Գլուխս բարձրացրի և տեսայ որ խօսողը քիչ հեռու կանգնած, ոչ շատ տարիքոտ, մաքուր հագնուած, լուրջ և, մի և նոյն ժամանակ, համակրելի դէմքով մի պարօն է, որին ընկերակցում էր տալիքն առած ու կարհահասակ մի կին, որ թէպէտ շատ տգեղ չէր, բայց երբ և իցէ գրաւիչ եղած լինելու նշան էլ չունէր վրան: Նրանք իրար հետ խօսում էին ընտանեւար և եղակի դէմքով. որից եզրակացրի թէ՝ առաջինը օրդին է, իսկ երկրորդը՝ մայրը:

Ռուսերէն խօսողներին, որոնք դիմացս նստան, մի տեսակ հայրենակից համարելով ինձ, շտապեցի հետերնին ծանօթանալ, որի համար նրանք ուրախ եղան: Իմ մասին հարկ եղած ծանօթութիւնը տալուց լետոյ, իմացայ որ պարոնը ռուսաստանցի է և մայրաքաղաքի միջնակարգ շարոյցներից մէկի գերմաներէն լեզուի ուսուցիչը. իսկ հետը խօսողը՝ իւր... կինը:

Ամեն տեսակ նորութեան կը սպասէի, բայց լսել թէ՝ այդ լիսունամեայ, երեսը խորշումած, աչքերը կկոցուած և արդէն թալկադէմ պառաւր ամուսինն է այն գուարթ ու կայտառ տղամարդու, որ, գուցէ, հազիւ էր քառասունն անցել, չէի սպասիլ: Այսուամենայնիւ, զարմանքս զսպելով՝ սկսայ խօսակցիլ նրանց հետ և ընդնմին ուշի ուշով հետեւել կնոջը, իմանալու համար թէ՝ ինչով է արդեօք նա գրաւել այս երիտասարդին և իւր նման «անցեալ կառարեալին» կապել սրա գլխին:

Իմ հետամտութիւնն, ի հարկէ, չէր կարող այդպէս շուտ ծանօթացնել ինձ նրանց անցեալին, կամ բացատրել դէթ մինը այն գաղտնիքներից, որոնք պատճառ էին եղել այս անհաւասար ամուսնութեան, բայց նա ծանօթացրեց ինձ մի անսպաս ճշմարտութեան. այդ այն էր՝ որ ես տեսայ թէ Վերա Վասիլեւնան (այդ էր Թիկնոջ անունը) բաւական խելացի, նուրբ դիտող և համբերատար մի կին է:

Այս յատկութիւններով, առ հասարակ ընութիւնը նուազ չափով է օժտում կանանց. բայց Վերա Վասիլեւնային, չը գիտեմ ո՞ր բացառիկ օրէնքի հիման վրայ տուել էր աւելի:

Այդ պարզ երեւաց բոլոր այն զրուցի ժամանակ,

որ տեղի էր ունենում մեր մէջ դեռ Թրիէստի կայա-
րանից սկսած և օրը, չեմ լիշում, քնչ առիթով արդէն
փոխուել էր լուրջ խնդրի, այն է՝ կանանց ազատագրու-
թեան հարցին:

Այս խնդրում Իւան Իւանիչը (տիկնոջ ամուսինը),
պահպանողական հայեացքների տէր էր, մինչդեռ տի-
կինը, ինչպէս որ սպասելի էր՝ ազատամիտ:

Եւ սակայն սա հարցերին վերաբերւում էր ոչ այն-
պէս լախուռն, ու վայր ի վերոյ, ինչպէս, առհասարակ
անում են շատ կանայք, կամ անփորձ երիտասարդներ
այլ միշտ կորրեկտ ու տրամաբանօրէն: Իւր առարկու-
թիւնները նա հաստատում էր փաստերով, իսկ ենթա-
դրութիւնները հանում այնպիսի օրինակներից, որոնց
դէմ վիճելը շատ էլ հեշտ չէր լինում:

Ես, սակայն շարունակ հարցեր էի տալիս և մի մի
անգամ էլ կատակով աշխատում՝ կռուացնել ամուսին-
ներին: Իւան Իւանիչը, որ աւելի պարզասիրտ և դիւ-
րագրգիւ էր, երբեմն բռնւում էր իմ լարած թակար-
թում, մինչդեռ տիկինը զգուշութեամբ խոյս էր տա-
լիս և յաճախ իւր խոհեմ ու քաղաքավար դիտողու-
թեամբ ի դերև հանում իմ չարամիտ ջանքը: Եթէ
պատահում էր որ ամուսինը գրգռւում էր վիճելիս, նա
այնպէս մեղմ ու ամօքիչ խօսքերով հանգստացնում էր
նրան, որ ասես թէ՝ մի մայր էր. որ խօսում էր իւր
տասներկու տարեկան զաւակի հետ:

«Ահա թէ, ինչո՞վ է գրաւել պառաւր երիտասար-
դին», մտածեցի ես և իմ աչքում գին ստացաւ տիկնոջ
այդ յատկութիւնները: Այնուհետև արդէն յարգանքով
էի վերաբերւում դրացուհու և սիրով լսում նրա դա-
տողութիւնները:

Գնացքը հասաւ Կրայնայի հերցօգութեան մայրա-
քաղաքը՝ Լայբախ: Այստեղ դուրս գնացող ուղևորնե-
րին՝ փոխարինեցին նորերը, որոնց թւում, Վերա Վա-
սիլենայի կողքին և ուղղակի իմ դիմաց, տեղ բռնեց
տարօրինակ հագուստով մի բարձրահասակ գեղեցկուհի,
որին ես սկզբում միանշնուհի կարծեցի: Վասն զի նա
հագած էր մոլդ-կապոյտ մահուդի երկայն պարեգօտ և
նրա վրայ կապած՝ նոյն գոյնի կտաւից հասարակ գոգ-

նոց. մինչդեռ գլխին ծածկած էր ձիւնի պէս սպիտակ, թւատարած մի փակեղ, որ նման էր աւելի փոքրիկ հովանոցի քան գլխանոցի և պատրաստուած էր կտաւից ու խնամքով օսլայած. իսկ կրծքին ունէր նոյնպիսի կտորից օձիք՝ տասնաբանեայ պատուիրանի տախտակներ ձևով: Իբրև անհրաժեշտ պատկանելիք իւր սքեմին՝ նա կտխած էր գօտկատեղից կանաչ երիզի վրայ շարած երկար, սևահատիկ մի համարիչ, որի ծայրին ճօճում էին աղիւսագոյն ոսկորէ մի գանգ և փոքրիկ, պղնձէ խաչ՝ խաչեայ Գրիստոսով:

Նստելով մեր դիմաց, նա դրաւ կողքին սև շալէ մի քսակ, որ մինչև այն բռնած էր ձեռքին և նրանից հանելով մի սև, կիսագործ գուլպայ. սկսաւ գործել:

Այժմ կարելի էր հանգիստ կերպով դիտել այդ կնոջ պատկերը, որ ճշմարիտ գեղեցկութեան մի հազուադիւտ տիպար էր: Եւ թէպէտ արդէն կեանքի գարունը անցուցած, այսուամենայնիւ նա ունէր դեռ այնքան դրաւջութիւն որ մարդ միանգամ վրան նայելուց՝ էլ չէր ուզում աչքերը դարձնել ուրիշ կողմ կամ զբաղեցնել նրանց ուրիշ առարկայով:

Թւատարած փակեղը, որ կուսի սիրուն գլուխը պատելով՝ չէր երևեցնում մազերի և ոչմի գիսակ, նրա դէմքի վերին մասի վրայ ձգել էր մի մեղմ ստուեր, որի միջից մեծ մեծ, խաժակն աչքերը՝ պատած երկար արտևանուէններով՝ փայլում էին մի քաղցր ու խաղաղ լուսով, որպիսին տալիս է արևը՝ թեթև ամպերով սքողուած ժամանակ: Նրա մաքուր, մաքմարէ դէմքը, հագիւ շիկնած մի վարդանիշով, որը կարծես վաղուց սառել, մնացել էր այտերի վրայ, արտայայտում էր ազնուական վեհութիւն: Նա նայում էր շուրջը, ըստ երևութիւն, հանգիստ, մինչև իսկ մի տեսակ սառն անտարբերութեամբ. բայց այդ հանգիստ հայեացքի մէջ ցօլում էին կայծեր, երբ հրաշալի աչքերը սևեռում էր մի կէտի, որ հետաքրքրում էր իրեն: Այդպիսի ժամանակ՝ նրա դէմքի վրայ խաղում էր և՛ ժպիտ, որ, սակայն հազիւ էր նուրբ շրթունքները վառում՝ նման գերեզմանի վրայ փայլող վերջնալուսին: Իսկ այդ շրթունքները, թէպէտ դեռ կարմրալար, սակայն ունէին այն-

քան կենդանութիւն, որքան թփից պոկուած վարդը՝ որ թառամում է իւր հետ փնջուած շուշանների մէջ...

Առաջին անգամից իսկ այդ կինը գրաւեց իմ բոլոր ուշադրութիւնը. ես ամբողջապէս աչք դարձած՝ նայում էի նրան, նայում էի և չէի կշտանում:

Բայց ինչ կար նրա մէջ. ինչն էր ինձ այնպէս գիւթել ու հմայել: Միթէ միայն գեղեցկութիւնը: Հարկաւ, ոչ. ըստ որում մինչև այն՝ շատ աւելի գեղեցիկ կանանց էի հանդիպել և սակայն դեռ ոչ ոք այդպիսի տպաւորութիւն չէր թողել վրաս: Թւում էր թէ՛ կար և մի ուրիշ պատճառ և այդ՝ նրա դէմքի արտայայտութիւնն էր, որ այնքան վեհ ու պատկառելի լինելով հանդերձ, ցօլացնում էր իւր մէջ այնպիսի մի պարզութիւն ու մանկաւորն անմեղութիւն, որպիսին կարելի էր տեսնել նկարների դէմքին այն կանանց, որոնք ապրում էին Մեդիչիների շրջանում, երբ նկարչի վրձինն ու արձանագործի քերիչը պատկերացնում էին գեղեցկութիւնը պարզ, խաղաղ, փաղաքշող, բայց երբէք պատշաճի սահմանն անցնող արտայայտութեամբ:

Սակայն, երբ մի վայրկեան նա լաւեց վրաս իւր աչերը, ինձ թուաց թէ նրանց մէջ վառւում է և ուրիշ հուր: Իսկոյն իմ հայեացքը ուղղեցի այդ աչերին, կամենալով գէթ մի վայրկեան վայելել նրանց հրապուրութեան կոյսը նորէն շրջեց իւր դէմքը և ինձ մնաց դիտել նրա գեղեցիկ պրօֆիլը, որ նմանում էր ոչ թէ կենդանի մարդու, այլ ալբրաստրից թափած արձանի դէմքին:

Այսուամենայնիւ նրա այդ վայրկենական հայեացքը իմ մէջ նոր մտքեր զարթեցրեց. — անկարելի է որ սրա ներսը խաղաղ լինի դրսի չափ, մտածեցի ես. անկարելի է որ սրան շրջապատող արդի կեանքը՝ մտածել չըտայ իրեն այնպիսի բաների մասին, որոնց վրայ չէր մտածիլ, եթէ գտնուում լինէր կուսանոցի պատերում: Ձէ որ սա իւր առաջ այժմ տեսնում է մի հասարակութիւն, որ ոչնչով չէ նմանում այն հասարակութեան, որի մէջ ինքն ապրել ու կրթուել է տարիներով. տեսնում է մարդիկ, որ ուրախ են ու զուարթ, ազատ և ինքնիշխան, գնում են՝ ուր կամենում են, ապրում են

ինչպէս ցանկանում են, ոչ լաւիտեան անփոփոխ պատուէրներ են կատարում, ոչ խստասիրտ հսկողի հրամաններէն են դողում: Այստեղ ամեն մարդ կարող է խօսել, ինչ կամենում է, խնդալ ու ծիծաղել, երբ կամենում է. բանիւ բանիւ, ազատ է լինել այն, ինչ որ ազատ բնութիւնն է պահանջում և ոչ թէ այն՝ ինչ որ մարդկային տգիտութիւնն է հնարել և բռնութիւնը՝ սրբագործել: Եւ, սակայն, նա տեսնում է որ ինքը սրանց թուին չէ պատկանում... չէ կարող սրանց պէս ազատ լինել կամ գործել: Գոնէ, գիտենալի թէ ինչ է մտածում՝ նայելով իւր շրջապատողներին, լսելով նրանց անհոգ զրոյցներն ու ուրախ կատակները. արդեօք նախանշում, թէ արհամարհում է նրանց... գուցէ աւաղում է իւր կորած անցեալը, վաղաթառամ երիտասարդութիւնը, (ըստ երևութին նրա տարեքը 35-ից աւելի չէր), կամ գուցէ անիծում է վանքի պարիսպները և այն վայրկեանը, որ ստիպեց իրեն այդ ուխտն անելու...:

Բայց նա կրկին նայեց ինձ և այս անգամ արդէն աւելի ակնապիշ... Աստուած իմ, ինչ հրաշալի հայեացք էր այս. ինչ երկնային աչեր... Միթէ նրանք այլ ևս չեն կարող սրտեր գերել. և այս սիրուն բերանը՝ չէ կարող նորից սիրոյ խօսքեր շնչալ. իսկ այս շրթունքները՝ չեն կենդանանալ ու ջերմ համբոյրներ չեն դողմիլ սիրող մարդու շուրթերին... Հապա ինչո՞ւ են նրանք այսքան գեղեցիկ ստեղծուել. միթէ անօգուտ թառամելու համար...:

— Տես թէ մեր բարեկամը ինչպէս է զբաւուել նորեկով, դարձաւ Վերա Վասիլեանի ամուսնուն:

Ես լետ նայեցի և տեսայոր նրանք ծիծաղում են:

— Այո՛, տիկին, այս նորեկը շատ է զբաղեցնում ինձ, ասացի ես:

— Այդ արդէն երևում է, որովհետեւ դուք այլ ևս այս կողմը չէք նայում:

— Իրաւունք էլ ունի, նրա աչքերն զբաղուած են արժանաւոր առարկայով, յարեց Իւան Իւանիչը:

— Իմ աչքերից աւելի՛ միտքն է զբաղուած, նկատեցի ես:

- Զեր միտքը, մեթէ կարելի է, զարմացաւ տիկինը։
- Ինչը չէ կարելի, հարցրի ես։
- Որ տղամարդը նստէ գեղեցկուհու առաջ և մըտածէ։
- Այդ ինչ շատ է պատահում։
- Դուք ուրեմն ձանձրալի ասպետ կը լինիք կանանց համար, նկատեց տիկինը ծիծաղելով։
- Այո, տիկին, գեռ ոչ ոք չէ գովել ինչ ալդ պաշտօնի համար, խոստովանեցի ես։
- Բայց ինչ էք մտածում։
- Այն թէ՛ ինչո՞ւ այս հրաշալի ծաղիկը թառամել է փշերի մէջ։
- Վանքի մասին է ձեր խօսքը։
- Այո՛, տիկին, ամեն կրակ մարող այդ ցուրտ շերմի մասին։
- Բայց համոզուեցէք որ նա թառամել է իւր թփի վրայ, ալդ աւելի լաւ է, քան թէ նա պոկուէր թփից և թառամէր մի տղամարդի անմաքուր ձեռքերում։
- Բայց նա կարող էր զարդարել մի արժանաւոր կուրծք։
- Մի քանի ժամ միայն։
- Կամ ոսկեզօծ ծաղկամանում փայլել դահլիճի մէջ և պարարել աչքերը բազմաթիւ հիւրերի...։
- Որոնցից իւրաքանչիւրը մի թերթ պոկելով նրանից՝ աւելի անփառունակ վախճան կը պատրաստէր նրա համար, յարեց Իւան Իւանիչը ժպտալով։
- Դուք այդ կարծիքն ունիք կանանց ճակատագրի մասին, հարցրի ես։
- Ուրիշ ճակատագիր չունի գեղեցիկ կինը, եթէ նա չէ ապրում ժայռերի գագաթին, մենաւոր արձուկ բռնում, որին չէ մօտենում հետամուտ ոստիւր, պատասխանեց խօսակիցս ջերմութեամբ։
- Դա շատ հին երգ է, նկատեցի ես։
- Բայց նրան այսօր էլ սիրով են երգում բոլոր փորձառուները։
- Որոնք հետաքրքրւում են միայն արծիւների շահով և երբէք չեն մտածում նրա բռնում փակուած վարուժանի մասին։

—Օ՛, այդ աւելորդ է. բաւական է որ ժառերն ունենան լայն հորիզոն, առողջարար օդ և սովամահ չը լինելու չափ կերակուր... այդքանով էլ վարուժանը կարող է գոհ լինել և զգալ իրեն երջանիկ, երբ ընկերի անկեղծ սէրը կը գալ իրեն գգուելու և իւր կեանքի պակասը այդ գգուանքով լցնելու: Գլխաւորն այն է որ նա սովորէ բաւականանալ քչով և առիթ չունենայ յաճախ տեսնել իւր մօտ մի օտար, որ թագուռ շշուռջով վրդովէ նրա սիրտը, կամ խելամուռ անէ այնպիսի նորութեանց, որոնց չիմանալը՝ վարուժանի օգուտն է:

—Բայց ի՞նչ հայեացք է այդ. առանձնացնել կնոջը որ նա մնայ անարմատ... Աւելի լաւ է՞ աշխատել մաքրել մթնոլորտը, որ շրջապատում է նրան:

—Օ՛, ի հարկէ, աւելի լաւ է. այն ժամանակ մարդը հէնց իւր մահկանացու մարմնով կը մտնէր արքայութիւն: Բայց հնարաւոր է այդ: Փորձն արդէնցից է տալիս որ այն օրից ի վեր՝ ինչ գիտնականներն ու բարոյագետները սկսել են իրենց նոր գիւտերով ու ստեղծած ճշմարտութիւններով հասարակական կեանքի մթնոլորտը մաքրել, այդ օրից ապականութիւնն աւելի է զօրացել: Առաջ մարդիկ յանցանքը գործում էին պարզութեամբ, առանց նրան վարպետօրէն ծածկել կարենալու, ուստի և յանցաւորների թուով՝ լինում էին դատապարտեալներ. այսօր, համարեա՞, ամենքն են յանցաւոր և սակայն, ոչ ոք դատապարտեալ...:

—Ի՞նչ է պատճառը ձեր կարծիքով:

—Այն որ մարդիկ գազաններ են և սակայն մենք նրանց ուրիշ էակների տեղ ենք դնում: Եթէ գազանին գազան ճանաչէինք, ապա նրա տալիք վնասից էլ ազատ կը մնայինք, որովհետեւ կը պաշտպանուէինք: Բայց այժմ, առհասարակ, այն կարծիքն է տիրում, թէ մարդիկ այլ ևս առաջուանը չեն. թէ լուսաւորութիւնը նրանցից հանել է չար գազանը և տեղը դրել իսկական մարդուն. ուրեմն տիրողը ազնուութիւնն է, որից այլ ևս չը պէտք է վախենալ: Այս թիւր կարծիքը ստեղծել է մի քաօս, որի մէջ ճարպիկներն ու ձեռնաճուները հնձում են յաջողութեան դափնիներ, մինչդեռ

Համեստ, առաքինի և արժանաւոր մարդիկ կամ դառնում են միայն զոհ, կամ անյայտութեան մէջ կորչում:

— Ի՞նչ անել ուրեմն, նորից դառնալ հնին:

— Ձեմ ասում դարձէք հնին. որովհետեւ ոչ մի ապուշ չի վերադառնալ ընթացած ճանապարհով՝ նոյնը նորից անցնելու համար. այլ ասում եմ, մի գովէք նորը, որովհետեւ նրա մէջ գովելու ոչինչ չկայ:

— Եթէ դու նկարիչ լինէիր, միշտ զօրեղ գոյներ գործ կածէիր. չը մտածելով որ դրանով փչացնում ես նկարդ. նկատեց տիկինն ամուսնուն. եթէ հնի մէջ տասը շաւ է եղել, նորի մէջ այդ լաւից հարիւրները կան, ինչո՞ւ ես ճշմարտութիւնը բոլորովին մոռանում:

— Եւ եթէ կատարեալը ձեռք չէ բերւում այժմ, աւելացրի ես. դրա պատճառն այն է, որ մենք տակաւին ճիշդ չենք ըմբռնել ժամանակակից մարդու հոգեբանութիւնը, ուստի և շատ դէպքում կրթում ենք նրան սխալ ճանապարհով: Տուէք նրան համապատասխան կրթութիւն և կը տեսնէք որ ձեր ճանաչած գաղանի մէջ հրեշտակ է ապրում:

— Հա, հենց խնդիրն էլ այդ է որ մենք չենք խոստովանում մեր տգիտութիւնը՝ ժամանակակից մարդուն ճանաչելու վերաբերմամբ և, սակայն, շարունակում ենք կրթել նրան համաձայն մեր անճանաչողութեան: Եւ համոզուած լինելով որ արդէն գտնւում ենք ճշմարիտ ճանապարհի վրայ, ազատօրէն ծաղրում ենք հին բարքերն ու սովորութիւնները, առանց մտածելու թէ՛ եթէ նրանք մարդուն չէին ծանօթացնում փիլիսոփայութեան ու մատեմատիկայի նրբութիւններին, չէին բարձրացնում մինչև Պարնասի գագաթը, գոնէ սովորեցնում էին լինել համեստ, բարի և երախտագէտ. վարժեցնում էին խրիութեան և աշխատասիրութեան. սիրելի էին դարձնում նրան անձնուիրութիւնն ու դիւցադնական առաքինութիւնը: Ի՞նչ է տալիս սակայն այժմեան կրթութիւնը: Նա զարգացրել է ամբարտաւանութիւնը և պողոտախօսութիւնը, ստեղծել է ծոյլերի ու ձրիակերների ոհմակներ, որոնք յանուն, ո՞ գիտէ, ի՞նչ բարձր գաղափարների հարստահարում են ժողովուրդը. ասպարէզ է բացել կոպիտ անձնապաշտութեան. անհետացել

է անձնուիրութեան վսեմ գաղափարը... Նայեցէք ուսումնական երկտասարդներին այն շարքերին, որոնք իրար ետեւից գալիս մտնում են հասարակութեան խաւերը. աշխատեցէք գտնել նրանց մէջ առաքինի, անձնուէր, սեփհական եսն ուրացող և ժողովրդի բարւոյն նուիրուող անձանց. որոնեցէք իսկական մարդոջ և տեսէք թէ նրանից քանիսն կը գտնէք: Արդիւնքը կապշեցնէ ձեզ: Ի՞նչ է դրա պատճառը, այն՝ որ մեր տղաները սովորում են ամեն բան՝ լեզուագէտ, գիտնական շահագործ և այլն լինելու համար, բայց չեն սովորում ոչինչ՝ մարդ լինելու համար: Մենք ունենք բազմաթիւ պաշտօնեաներ, որոնք մեր աղջկերանց սովորեցնում են խօսել օտար լեզուներով, երգել, նուագել, պարել և հազնուել գեղեցկագէտի ամենանուրբ ճաշակով, բայց չունենք մարդիկ, որոնք խօսելին նրանց թէ՛ ինչ պիտի անեն եթէ երբ և իցէ բաղդը կապէ իրենց մի երկտասարդի հետ. ինչ պիտի անեն նրան և իրենց երջանկացնելու, սեփհական յարկը խաղաղութեան ու քաղցրութեան օթեան և ոչ թէ դժոխք դարձնելու համար. ինչ պիտի անեն զօրեղ մի ընտանիք ստեղծելու, արժանաւոր զաւակներ սնուցանելու և այդպիսով հայրենիքին պիտանի անդամներ տալու և նրանցով հայրենիքը զօրացնելու համար...: Եւ հենց այս պատճառով էլ մենք այժմ ունինք անթիւ օրիորդներ, բայց չունինք հարսնացուներ. ունինք սիրուհիներ, բայց չունինք ամուսիններ. ունինք կենցաղագէտ ու պէրող կանայք, բայց չունինք տան հիմքը իւր ուսերին կրող ժրագլուխ տան տիկնայք. իսկ որ ամենից ցաւալին է՝ ունինք միշտ պահանջող, քրտմնջող, օրին մէկը առողջ՝ իսկ տասը հիւանդ, միշտ դիւրագրգիռ, ու անհամբեր, լաճախ իրաւունքից խօսող, բայց երբէք իւր պարտքը չիշող հանրմներ և սակայն չունինք ընտանիքի պատուին ու զաւակի սիրուն նուիրուած՝ և այդ սիրոյ համար ամեն ցաւ ու վիշտ համբերութեամբ տանող առաքինի մայրեր...: Այս այսպէս լինելուց լետոյ՝ դուք ինչո՞ւ էք զարմանում երբ ես ասում եմ թէ՛ եթէ ձեր այս «հրաշալի ծաղիկը» (կարծեմ այդ անունը տուիք այս գեղեցիկ միանձնուհուն) փայլում լինէր դահլճի մէջ՝ ոսկե-

զօժ ծաղկամանում, ապա նրա շուրջը վիտող հիւրերը ոչ թէ այդ ծաղկի տեսքով կգմայլէին, այլ անպատճառ իրենց թաթերը կը պարզէին նրա քնքոյշ թերթերը կապտելու համար: Ուրեմն, կամ լաւ է որ ծաղիկը թառամի իւր իսկ բունն Վրայ, ինչպէս որ քիչ առաջ կինս էր ասում. կամ արծուի վարուժանը ապրէ ժայռերում, լերան գագաթին, որպէս զի որսորդին մնայ անմատչելի....

— Այդ ձեր հաստատ կարծիքն է, հարցրի ես:

— Եւ անփոփոխելին, պատասխանեց խօսակիցս:

— Իսկ դ՞ուք ինչ էք ասում, դարձա՞յ ես տիկնոջը:

— Ես էլ այդ կէտում համամիտ եմ ամուսնոյս:

Այս պատասխանը գրգռեց իմ հետաքրքրութիւնը:

— Ներեցէք որ անհամեստ մի հարց առաջարկեմ, ասացի ես. դուք երկուդ էլ խօսում էք իբրեւ հիասթափուածներ. բայց չէ երեւում որ այդ հիասթափութիւնը դուք լինիք ներշնչած իրար. ասացէք խնդրեմ ո՞վ է դարձրել ձեզ փորձառու:

— Տեսնա՞ր, բարեկամ, բռնուեցա՞ր. նկատեց տիկինը ամուսնուն ծիծաղելով:

— Անկեղծօրէն դրուած հարցին՝ կարելի է միշտ անկեղծօրէն պատասխանել, խօսեց վերջինս պարզութեամբ. ես, բարեկամ, առաջ ամուսնացած էի մի երիտասարդ, քնքոյշ ու գեղունի աղջկա՛յ հետ, որ սնուել ու կրթուել էր այն ընդհատներով, որոնք այժմ ամեն տեղ համարւում են moderne. նա իւր ուսածին պէս ապրեց ու սիրեց, այդ պատճառով էլ տանջուեց և մեռաւ, թողնելով ինձ ժառանգութիւն վշտերի հետ միասին և մեծ փորձառութիւն. իսկ Վերա Վասիլենան ունեցել է դարձեալ մի ամուսին, որ պատկանում է եղել «ապրել գիտցող»-ների կարգին. նրա սկզբունքն է եղել՝ սիրոյ հաշուով տանջել, ազատութեան անունով շղթայել և յանցանքներով արգարանալ. նա էլ դիպուածով մեռել և կնոջ թողել է ժառանգութիւն՝ դարձեալ փորձառութիւն: Եւ ահա մի գեղեցիկ օր մենք հանգիպեցանք իրար և ստացած ժառանգութիւններս հաշուելով, կշիւը գտանք հաւասար: Մենք ամուսնացանք և այդ օրից ի վեր ապրում ենք խաղաղ ու անվրդով:

Մեր կեանքը թէպէտ չունի արտաքին փալլ, բայց լի է ներքին հանգստութեամբ: Երբեմն միայն տեղի են ունենում մեր մէջ փոքրիկ վիճաբանութիւններ. այդ էլ այն պատճառով որ ես առաջ ծայրայեղ ազատամիտ լինելով՝ հանգուցեալ կնոջս շնորհիւ դարձել եմ պահպանողական. իսկ Վերա Վասիլենան՝ սկզբում լինելով պահպանողական, մեռած ամուսնու ջգրու դարձել է ազատամիտ: Բայց այդ վէճերն էլ երկար չեն տևում. խելօք ամուսինս, հենց որ տեսնում է թէ իմ պահպանողականութիւնը լամառում է, իսկոյն իւր ազատամտութիւնը ծալում մի կողմն է դնում: Այդ բանը ես տեսնելով՝ շատ անգամ էլ ինքս եմ իմ համոզմունքը ծալում և այսպիսով խաղաղութիւնը մնում է մեր մէջ մըշտաւ:

Այժմ ես արդէն գիտէի թէ՝ ովքեր են իմ դրացիները և թէ ինչո՞ւ երիտասարդը կապել է իւր բաղդը պառակի հետ: Այս խնդիրն, այլ ևս չէր հետաքրքրում ինձ. բայց նրանց խօսածները միանձնուհու մասին՝ մտածել տուին ինձ երկար. թէպէտ չը կարողացան համոզել թէ՝ արդարև, այդ գեղեցկուհին լաւ բան է արել որ հեռացել է աշխարհից և փակուել կուսանոցում:

Որքան էլ աշխարհը լցուած լինի չարիքներով, որքան էլ բարին հազուագիւտ լինի նրա մէջ, այսուամենայնիւ կեանքը այնքան հրապուրներ ունի, որ Աստուծոյ լոյսը տեսնող և նրա ջերմութիւնը վայելող մարդ արարածը, մանաւանդ եթէ նա չէ հանդիպել վշտերի և չէ կրել փորձութեան որ և է ծանրութիւն, անկարող է չը տենչալ վայելել այն ամենը, ինչ որ ուրիշները վայելում են իւր աչքի առաջ՝ և ինչ որ իրեն թւում է այնպէս քաղցր ու երանական:

Այս մտածութիւնը այնպէս յուզեց իմ հետաքրքրութիւնը, որ ես կամեցայ անպատճառ ծանօթանալ գեղեցիկ միանձնուհուն և ուղղակի նրա հետ խօսել այս նիւթի մասին: Թէ որքան պատշաճ էր իմ այդպիսի վարմունքը, ես, ի հարկէ, այդ մասին չէի մտածում. որովհետև իմ ցանկութիւնը հետաքրքրութիւնս գոհացնելն էր: Երբ այս յայտնեցի Իւան Իւանիչին, նա ապաց.

— Հարցրէք, ինչ կամենում էք, եթէ կը պատասխանէ, լաւ. եթէ ոչ, ինչ էք կորցնում:

Այս միջոցին միանձնուհին շարունակելով գործել գուլպան՝ մէկ-մէկ էլ նայում էր մեր կողմը, կարծես գուշակելով որ իւր մասին է մեր խօսքը:

— Թոյլ կը տաք, քօյրիկ. հարցնել թէ գուք որ միաբանութեան էք պատկանում, գիմեցի ես նրան ֆրանսերէն: Միանձնուհին իսկոյն ժպտաց և գործը զնելով գոգում, կէս քաշուելով ու կէս շփոթուելով պատասխանեց.

— Ներողութիւն, պարոն, ես լաւ չեմ խօսում ֆրանսերէն...

— Իսկ գերմաներէն.

— Ի՞նչպէս չէ. ես գերմանուհի եմ, ասաց նա և խօսքի մնացորդը շարունակեց գերմաներէն, որից ես ոչինչ չը հասկացայ:

Բայց Իւան Իւանիչն առաջ անցաւ և սկսաւ թէ խօսել ինքը և թէ թարգմանել մեր հարց ու պատասխանին:

Շուտով պարզուեցաւ որ «միանձնուհի» կարծածս «Գթութեան քօյր» է եղել և պատկանում է Ս. Բերնարդեան կաթողիկ միաբանութեան, որ Նւրոպալի շատ կէտերում ունի իւր բաժանումները, իսկ կենտրոնական քաղաքներում իւր ինստիտուտները, ուր ընդունելով որք ու աղքատ աղջիկներ, նրանց սնուցանում ու դաստիարակում է և պատրաստում յառկապէս «գթութեան քօյրերի» պաշտօնի համար: Դրանցից նա խումբերով ուղարկում է կարիք եղած տեղը, ինչպէս օրինակ, պատերազմի դաշտը, վարակիչ հիւանդութեամբ բռնուած տեղեր, հասարակաց հիւանդանոցները և նոյն իսկ մասնաւոր տներ: Այդ բոլոր տեղերում նրանց պաշտօնն է հսկել հիւանդներին, խնամել նրանց, օգնել բժիշկներին և շատ տեղ, ուր նրանք բացակայում են կատարել նրանց պաշտօնը, որի համար և իրենք ունենում են մասնաւոր պատրաստութիւն: Ընդհանուր աղէտների ժամանակ գթութեան այդ քօյրերը ծառայում են ձրիաբար, իսկ եթէ մասնաւոր տեղերում ստանում են վարձ, կամ պարգև, նրանք այդ զրկում են ինստիտու-

տի գանձարանին, ըստ որում իրենց ծախքերը հոգում է միաբանութիւնը:

Այս բացատրութիւնները տալու ժամանակ, գթութեան քօլը շարունակ ժպտում էր, որից նրա դէմքը հետզհետէ կենդանանում և աւելի ևս գեղեցկանում էր. նրա խաժակ աչերը, որոնք արեւելեան փիրուզին էին լիջեցնում, ամեն մի ժպտի հետ շողում էին նոր լուսով, և երբ ուսուցիչը թարգմանում էր իւր խօսքերը, նա յառում էր վրաս աչերը այնպէս ակնապիշ, որ կարծես այդ հայեացքով կամենում էր լրացնել թէ՛րին այն բացատրութեանց, որ տալիս էր ուսուցիչը, թէպէտ ինքը ռուսերէն ոչ միայն չը գիտէր, այլ և գուցէ կեանքում առաջին անգամն էր լսում:

Իմ հարցին թէ՛ այդ զբաղմունքը չէ՛ ձանձրացնում իրենց, նա ժպտալով պատասխանեց.

— Բարի գործ անելուց կարելի՛ է ձանձրանալ:

— Ինչու՞ չէ, թէ բարիք ստացողները ապերախտ են գտնուում:

— Մենք չենք սպասում որ երախտագէտ լինին մեզ: Բարիքը պէտք է գործել ոչ թէ՛ նրա համար որ մարդիկ այդ իմանան, այլ նա, որ երկնքումն է: Այս ասելով նա աչերը ուղղեց վերև այնպիսի մի ջերմեռանդութեամբ, որ անկարելի էր ենթադրել թէ՛ հաւատը չէ՛ խօսում նրա մէջ:

— Եւ այդ ձեզ, ուրեմն, գոհութի՛ւն է պատճառում:

— Անսահման:

— Բայց ինչ թւում է թէ՛ գոհ կարելի է լինել այն բարի գործից, որ մարդ կատարում է ինքնաբերաբար, առանց ուրիշներից ներշնչուած լինելու. մինչդեռ դուք այդ դէպքում կատարում էք միայն ձեր մեծերի հրամանը: Շարունակ հրաման կատարելու մէջ, անկարելի է զգալ ճշմարիտ գոհութիւն:

— Մեր գլխաւորները յարաբերութիւն ունին արտաքին աշխարհի հետ. նրանք են հետաքրքրւում ու տեղեկանում թէ՛ ո՞րտեղ կալ արդեօք կարիք մեր օգնութեան և այդ տեղերն էլ մեզ ուղարկում են. իրաւ է, մենք չենք հարցնում թէ, ինչ տեղ է այն, ուր

մենք գնում ենք, կամ ինչ մարդիկ են, որոնց պիտի օգնենք. որովհետև գիտենք որ ամեն տեղ էլ հիւանդը կարօտ է խնամքի ու օգնութեան: Բայց թէ կամենանք, կարող ենք չը գնալ. վասն զի այդ անել՝ մեզ չեն ստիպում, ալ առաջարկում են: Սակայն որովհետև մենք սիրում ենք գործը, որի համար պատրաստուած ենք, ուստի սիրով էլ նուիրում ենք նրան: Իրաւ է, յաճախ մեր աշխատութեանց հետ կապուած են լինում նեղութիւններ, պատահում է, նոյն իսկ որ դրանք լինում են կարի դժուարատար, բայց երբ տեսնում ենք թէ՝ այդ նեղութիւնների շնորհիւ մահամերձը կենդանանում, վիրաւորը բուժւում, ջրահեղձը կեանք է առնում. երբ տեսնում ենք թէ՝ մեր խնամքի շնորհիւ՝ ամիսներով հիւանդ բանւորն ու արհեստաւորը ձգում են անկողինը և դէպի իրենց անոք ու յուսահատ ընտանիքը դառնալով՝ նորից ձեռք առնում զաւակների համար հաց հալթալթելու արդար աշխատութիւնը. երբ տեսնում ենք թէ՝ մեր անդուլ ջանքերով կարողանում ենք ազատել համաճարակի ձեռքից բազմաթիւ զոհեր և այդպիսով ամուսնուն՝ դարձնում ենք իւր կինը. մօրն՝ իւր զաւակը, քրոջն՝ իւր եղբայրը, որդւոյն իրենց հայրը. երբ պատերազմի դաշտում, հայրենիքի պաշտպանութեան համար կռուող ու վիրաւորուող զինուորներից մէկին ուշաբերում, միւսի՝ վէրքն ենք կապում, երրորդի ալրուող շրթանքը մի պուտ ջուր ենք մօտեցնում, կամ վրաններում պարկած հարիւրաւոր հիւանդներին հսկում ու խնամում ենք, որպէս զի կարողանանք՝ յուսով և երկիւղի մէջ ապրող ծնողներին դարձնել իրենց զաւակները, կամ նորատի հարսներին՝ ցանկալի ամուսինները, այդ ժամանակ, պարոն, մենք զգում ենք այնպիսի մեծ երջանկութիւն, այնպիսի՝ անսահման երաճութիւն, որի նմանը հազիւ թէ երևակայել կարողանայ նա, որ չէ եղել մեր պաշտօնում և չէ ապրել մեր զգացմունքներով... Արդ, ձեզ եմ հարցնում, այսպիսի գործ կատարելուց կարելի՞ է ձանձրանալ:

Այս խօսքերն ասելիս՝ գլխութեան քրոջ դէմքը շիկնել, իսկ աչքերը փալլում էին իբրև գոյգ գոհար-

ներս Թուամ էր թէ՛ նրա մէջ դեռ չէ մարած այն հուրը, որ սրտերը ջերմացնում և բարձրին ու վեհին հասնելու ձգտումը զօրացնում է մարդու մէջ: Պէտք էր ուրեմն մի գրգիռ, որ այն բուցավառութիւնով՝ երևան հանէր իւր գոյութիւնը, որ մինչև այն ծածկուած էր խաղաղ դէմքի և խոնարհ սքեմի տակ, և այդ գրգիռը եղաւ իմ հարցը:—Բայց միթէ այդպէս էր. արդեօք չէի սխալւում ես: Եթէ ճիշտ է որ կանայք կարող են լալ, երբ կամենան, ապա ուրեմն նրանք կարող են, նաև, շիկնել, կամ աչքերը վառել, երբ այդ հարկաւոր է՝ որոշ տպաւորութիւն անելու համար: Այս դէպքում, ուրեմն, աւելի լու է ճշտել, քան լափշտակուել, մտածեցի ես և շարունակեցի իմ գիտողութիւնները:

—Բայց դուք, յարգելի քոյր, մոռանում էք այն, որ չէք ապրում ձեզ համար. չէք ճաշակում կեանքի քաղցրութիւններից ոչ մինք: Ինչ զուարճութիւն է կապուած լինել միշտ հիւանդների մահճին, լսել շարունակ նրանց հեծութիւնները, տեսնել նրանց տանջանքը, վկայ լինել այն ամենին, ինչ որ հերքում, բացառում է կեանքի քաղցրութիւնը, կամ ծաղրում նրա գոյութեան նպատակը: Այդպիսով դուք սովորում էք նայել կեանքի վրայ ինչպէս մի ծանր բեռան, որ երբևէ իցէ պէտք է դէն ձգել՝ նրա ճնշումներից ազատուելու համար: Վասն զի ձեր շուրջը տեսնելով միշտ տրտութիւն, կսկիծ ու հառաչանք, մոռանում էք թէ՛ աշխարհում կարելի է ապրել եւ ուրիշ տեսակ. թէ՛ հիւանդների ու հիւանդանոցների միջնոյորտից զատ՝ կայ և ուրիշ միջնոյորտ, ուր մարդ արարածը կարող է շնչել թարմ և առողջարար օդ, լինել ինքնիշխան, գործել՝ ինչ կամենում է և ոչ թէ՛ ինչ որ հրամայում են. թէ՛ կարելի է լաճախ ազատ լինել հոգսերից, պարտաւորութիւններից. կարելի է խօսել, ծիծաղել, բարեկամների հետ զուարճանալ և հետևապէս, վայելել կեանքի քաղցրութիւնները, այն չափով, ինչ չափով որ բնութիւնը իրաւունք է տուել ամեն մէկին վայելելու. միով բանիւ, Աստուծոյ ստեղծած այս սիրուն աշխարհում կարելի է ապրել այնպէս, ինչպէս որ, ահա, մենք ամենքս ենք ապրում:

Գթուլթեան քոյրը իմ խօսքերի թարգմանութիւնը ուսուցչից լսելուց լետոյ՝ վրաս ձգեց արնալիսի մի հալեացք որ, կարծես, հանդիպել էր աստուածամարտ մի հերետիկոսի, որից կամ պէտք էր իսկոյն և եթ փախչել, կամ աշխատել որ նա դառնայ ուղիղ ճանապարհէ։

Այդ ես գուշակեցի ուղղակի նրա գէմքից և, մանաւանդ, աչքերից, որոնք այժմ ինձ վրայ նայում էին անվստահօրէն։ Եւ գուշակութիւնս սխալ չէր։

— Ինչո՞ւ է պարոնը այդպէս բաներ խօսում, միթէ քրիստոնեայ չէ, հարցրեց նա ուսուցչին միամիտ պարզութեամբ։

— Նա հայ է, պատասխանեց վերջինս, կարծելով թէ դրանով ամեն բան ասաց։

— Ռումին, հարցրեց գթուլթեան քոյրը Armemier և Rumänier բառերը շփոթելով իրար հետ։

— Ոչ, հայ եմ ասում. հայ, կրկնեց ուսուցչիչը։

— Հայ... հայերն ինչ ազգ են։

— Ինչպէս թէ ինչ ազգ. միթէ չըգիտէք, զարմացաւ ուսուցչիչը։

— Ոչ, չըգիտեմ. խոստովանեց կինը անկեղծօրէն։

— Սրանք հին ազգ են. ապրում են Փոքր Ասիայում։

— Բայց ինչ հաւատ ունեն. մահմեդական են...։

Ուսուցչիչն սկսաւ ծիծաղել և երբ թարգմանեց ինձ նրա խօսքերը, ասացի։

— Յայտնեցէք գթուլթեան քրոջը՝ որ երկրագնդի վրայ գտնուած բոլոր ազգերից առաջ հայերն են քրիստոնէութիւն ընդունել. (այստեղ, ի հարկէ, թոյլ տուի որ ազգասիրութիւնը Աբգարի շրջանը համարէ հայկական). ես էլ, ուրեմն լինելով այդ ազգի զաւակը, եմ, մի ևսոյն ժամանակ, ճշմարիտ քրիստոնեայ։

— Բայց միթէ քրիստոնեան կարող է ասել այն, ինչ որ դուք ասացիք, հարցրեց նա ջերմութեամբ։

— Ես ինչ ասացի։

— Ասացիք թէ պէտք չէ օգնել ուրիշին. թէ մենք աշխարհում մեզ համար պիտի ապրենք։ Մինչդեռ քրիստոս հակառակն է պատուիրել։ Նա հրամայել է բարի անել ոչ միայն եղբօրն ու բարեկամին, այլ և

Քշնամուն: Նա պատուիրել է սիրել ընկերին, օգնել աղքատին, խնամել հիւանդին...:

— Ես հակառակ չեմ այդ պատուէրներին, միայն թէ ասում եմ որ այդ ամենն անելով հանդերձ, մարդ չը պէտք է մոռանալ իրեն: Եթէ ունեցած բարիքիդ մի մասը տալիս ես ուրիշին, մի մասն էլ դժու վայելիր: Այստեղ Գրիստոսի պատուէրի գէմ ոչինչ չը կայ: Նա ասել է՝ սիրելի ընկերդ ինչպէս քո անձը, բայց չէ ասել՝ սիրելի քո անձից աւելի: Եւ սակայն դուք այդպէս էք անում: Բնութիւնը ձեզ ստեղծել է առողջ, գեղեցիկ, ապրելու և վայելելու ամեն կարողութիւններով օժտուած, բայց դուք նրա տուած բարիքը ոչնչացնում, առողջութիւնը վատնում, գեղեցկութիւնը խամրեցնում էք հիւանդանոցների նեխուած պատերում: Օգնեցէք տկարին, խնամեցէք հիւանդին. բայց դուք էլ ապրեցէք, դուք էլ վայելեցէք: Հակառակն անելու մէջ՝ անկեղծութիւն չեմ տեսնում:

— Սխալում էք, պարոն. մենք անում ենք այն, ինչ որ մեր խիղճը, մեր ներքին մարդն է մեզ թելադրում: Ուրիշներին բարիք անելով՝ մենք արդէն զգում ենք մեզ անհունապէս երջանիկ. այդ պատճառով էլ ուրիշ կենցաղ չենք պարում:

Այս միջոցին միւս կողմի նստարանից մի ձայն կանչեց գթութեան քրոջը: Վերջինս որ խօսելու հետ միասին գործում էր և՛ գուլպան, դրեց այն նստարանի վրայ և մօտենալով ձայնողին, որ նոյնպէս գթութեան քույր էր, բայց ոչ իրեն պէս գեղեցիկ, սկսաւ հետը խօսակցել:

Չընայելով որ ես հակաճառում էի, այսուամենայնիւ, գթութեան քրոջ խօսքերը հենց իմ սրտի խօսքերն էին. — այդ իմ սիրած գաղափարն էր՝ նուիրուել հասարակաց բարւոյն և դրա մէջ որոնել ճշմարիտ երջանկութիւնը. բայց ես, իսկապէս, չէի հաւատում խօսակցիս, չէի համարում նրան անկեղծ. որովհետեւ, (ինչ մեղքս թագցնեմ) միշտ թերահաւատութեամբ եմ վերաբերուել այն ամենին, ինչ որ կաթոլիկական կնիք է կրել իւր վրայ: Այդ պատճառով էլ, երբ նա հեռացաւ ասացի ռուս ծանօթներին.

— Գիտէք, ես չեմ հաւատում սրան: Այն ամենը

ինչ սա ասաց այժմ, սովորած խօսքեր են, կրկնուած, երևի, հազար անգամ: Յաթուրիկ ներշնչողները ունին որոշ հանգանակներ, որ բերան են անել տալիս իրենց հետևողներին: Պէտք է կարենալ սրանց ներքը թոփանցել, լսել այն՝ ինչ որ փակ սիրտն է ասում...

— Ինչո՞ւ էք այդպէս կարծում, ընդհատեց ինձ Վերա Վասիլենան, ինչո՞ւ չէք ընդունում որ նա խօսում է ճշմարտութիւնը, ասում է այն, ինչ որ զգում է, ինչին որ հաւատում է:

— Բնական օրէնքները խօսքով բռնաբարելը հեշտ է բայց գործով նոյնն անելը դժուարին, եթէ չասեմ անհնարին: Ով որ կամենում է բնութեան ձայնը խեղդել իւր մէջ, պէտք է օժտուած լինի ուժեղ կամքով, անսպառ կորովով: Ես չեմ տեսել կին, որ կարող լինէր այդ բարեմասնութիւններով պարծենալ: Եթէ դէպքը բերէ որ այս գթութեան քոյրը ստիպուած լինի կռուել աշխարհային հրտպուրների դէմ, հաւատացած եմ որ նա կրնկնի առաջին թեթեւ հարուածից իսկ:

Եւ իմ խօսքերի հիմնաւոր լինելը ապացուցանելու համար, համառօտ կերպով պատմեցի այն ամենը, ինչ որ լսել ու իմացել էի Վարչաւի ճանապարհին՝ ինձ ուղեկցող ռուսի ու լեհացու ծանօթ գթութեան քոյրերի մասին:

— Սնշուշտ սա ևս նրանցից մինն է, միայն տարբեր տարազով ու զատ երկնքի տակ, եզրակացրի ես ի վերջոյ:

— Մեծ զանազանութիւն կալ նրանց և սրա մէջ, նկատեց Վերա Վասիլենան՝ իմ պատմութիւնը լսելուց յետոյ: Նրանք, որ գթութեան քոյր լինելու ուխտ են արել և ապա դժեւ այդ ուխտին, ուրիշ կերպ վարուել չէին կարող, որովհետեւ մանկութիւնից ի վեր սովորած լինելով ապրելուն ու յայելուն, որոշել են աշխարհից հեռանալ այնպիսի ժամանակ, երբ անսպաս մի ձախորդութիւն արգելք է եղել նրանց՝ ցանկացած չափով նոյն կեանքը վախելու: Դա եղել է ոչ թէ համոզմունքի ալլ լուսահատութեան որոշում: Եւ այդ պատճառով էլ՝ երբ դէպքը նորէն այնպէս է բերել որ նրանք հաճուքը տեսել են աչքի առաջ, փարել են նրան

բոլոր ուժով, որովհետև սկզբից պատրաստուած են եղել դրա համար: Այդպիսի ուխտերը անկեղծ լինել չեն կարող: Նրանք նմանում են այն խոստումներին, որ անում են արեւցողներն և ծխողները, երբ սովորութեան այլանդակութիւնը զգուեցնում է վերջապէս թէ իրենց և թէ՛ շրջապատողներին: Եւ նրանք յաճախ զրսւում են իրենց զարմանալի համբերութեամբ, բայց առ ժամանակ. որովհետև հենց որ խմելու կամ ծխելու հրապուրիչ առիթ է ներկայանում, իսկոյն նոր ուժով անձնատուր են լինում հին մոլութեանը, առանց, նոյն իսկ տուած խոստումը լիջել կարենալու: Այս քոյրերը սակայն, ուրիշ մարդիկ են: Սրանք մանկութիւնից սովորում են հեռու մնալ կեանքի հրապուրներէից, ատել հեշտութիւնը և ապրել բարի գործի համար: Այս իսկ պատճառով պէտք է կարծել որ այս քոյրն ևս խօսում է անկեղծօրէն, հաւատում է իւր ուխտի սրբութեանը և հաւատարիմ էլ կըմնայ նրան, ինչ գալթակղութիւն էլ որ հանդիպէ իրեն՝ ընտրած ճանապարհի վրայ:

Իւան Իւանիչը համամիտ էր կնոջը, բայց ես՝ ոչ: Իմ կարծիքն այն էր որ սա ևս, իւր շատ քոյրերի նըման, կըվճարէ բնութեանը նրան հասանելի հարկը, հենց որ առիթը ներկայանայ. հետեապէս, պէտք չէր խտրի դնել սրա և առաջինների մէջ:

Եւ որովհետև գիտցածս պատմութիւններից զատ՝ իմ մասին էլ այն կարծիքն ունէի թէ՛ բաւական շատ եմ ապրել աշխարհում և, ուրեմն, ճանաչում եմ կանոնն այնքան որ նրանց հոգեբանութիւնը քննելիս կարող եմ սխալներ չանել, ուստի քաջուեցայ իմ անկիւնը և սկսայ գիտել գթութեան քրոջը, որ նորէն վերադառնալով՝ նստել էր տեղը և գործում էր գուլպան... Իմ մէջ մի անզուսպ ցանկութիւն էր ծնուել՝ հետեւել նրան շարունակ՝ ձեռք բերելու համար, գէթ մի փաստ, թէկուզ ամենաթոյլ, որ կարողանար արդարացնել նրա նկատմամբ ունեցած իմ համոզմունքը: Այս իսկ պատճառով, այժմ ես նրան դիտում էի մի նոր և առանձին հետաքրքրութեամբ, աշխատելով որսալ նրա աչերի հայեացքը, յուսալով թէ՛ նրանց մէջ կարող եմ կարգալ իւր սրտի թագուն շշուէներէից մինը... 25 որ

երբեմն կարելի է, նոյն իսկ, պատմութիւններ կարգաւ ուրախ կամ թախծալիւ, թովիչ կամ ցանկասէր, հպարտ կամ փաղաքուշ հայեացքների մէջ, մանաւանդ երբ նրանց ընկերանում են նմանատիպ ժպիտներ... Այս ճանապարհորդութեան ժամանակ ես շատ էի զբաղուել նման դիտողութիւններով և արդիւնքը նշանակել յուշատետրիս մէջ. այս անգամինն էլ կաւելանար եղածների թուին, եթէ արժանի լինէր ուշադրութեան:

Իւան Իւանիչն ու իւր կինը չէին զբաղուում այժմ մեղնով. նրանք բացել էին պաշարի զամբիւղը և նախաճաշում էին: Գլխութեան քոյրը աչքերը գուլպային յառած և մի խաղաղ ժպիտ շրթունքներին՝ շարունակում էր գործը, երբեմն միայն ինձ, հարեաններին, կամ ել ու մուտ անողներին նայելով: Իս ես՝ դիտում, մտածում և, մի և նոյն ժամանակ, դարձեալ զմայլւում էի նրա գեղանի դէմքով, երկնային աչքերով և նուրբ շուրթերի այն խաղաղ ժպիտով, որ թէպէտ համր, բայց թւում էր թէ՛ խօսում է շարունակ...:

Բայց ի՞նչ էր խօսում. ի՞նչ կարող էր խօսել...:

—Ա՛խ եթէ հոգին ականջ ունենար և ժպտի թաւուն շշուշը լսէր... մտածում էի ես. և ինչո՞ւ բնութիւնը չէ զարգացրել մեր մէջ մի վեցերորդ զգայարանք, որով կարողանայինք սրտի և հոգու խորքերը թափանցել: Այն ժամանակ, ի հարկէ, գոյութիւն չէին ունենալ կեղծիքն ու դիմակը, սուտ ժպիտն ու սուտ արցունքը և ոչ էլ ճշմարտութիւնը ճանաչելու համար՝ կրստեղծուէր հոգեբանութիւնը, որը որքան էլ ճգնում է ճշտութեամբ վերլուծել հոգեկան երևոյթները, դարձեալ շատ դէպքում մնում է անծանօթ բան ճշմարտութեանը, վասն զի ճանապարհ չունի ենթակայական սահմանից դէնը անցնելու:

Այս մարածութեան ժամանակ, գլխութեան քրոջ կծիկը քսակի միջից ելնելով՝ քսակը գլորուեց յատակի վրայ: Հենց այն է ուզում էի խոնարհիլ ու առնել, բայց նա առաջից ինձ և կծիկն առնելով՝ քսակը դրաւ:

—Այժմ արդէն տեսնում եմ որ անշնորհք ասպետ էք. ժպտալով նկատեց Վերա Վասիլեւնան, որ թէպէտ զբաղուած էր երջիկ կտրելով, բայց և այնպէս, կնոջ

յատուկ սրատեսութեամբ նշմարեց թէ մեր կողմը ինչ նոր բան անցաւ:

— Ուզում էի վերցնել, բայց ինքն շտապեց, արգարացայ ես:

— Գիտեմ, ուզում էիք... բայց օրինաւոր ասպետը ոչ թէ ուզում է, այլ կատարում է: Այդպիսով աշխարհում դուք միշտ լետ կը մնաք:

— Ոչինչ էլ չի կորցնիլ, նկատեց Իւան Իւանիչը, առանց հայեացքը հեռացնելու ձուլից, որ կճպում էր ձեռքին:

— Մի սիրուն կնոջ հաճուքը վաստակելը քիչ բան արժէ քո կարծիքով:

— Աւելի քիչ, քան այս ձուն. նկատեց ամուսինը և ձուն կիսեց ատամներով:

Բայց գթութեան քոյրը չէր նայում մեզ ու շարունակում էր գործել:

Գնացքը կանգ առաւ մի կայարանի առաջ, ուր ի միջի այլ ուղևորների ներս մտաւ մեր վագօնը մի երիտասարդ, համակրելի դէմքով գերմանուհի, իւր երկու սիրուն տղաների հետ, որոնք նմանում էին երկուորեակների, որովհետեւ երկուսն էլ միահասակ էին, դէմքի նոյն գծերով, կապույտ աչիկներով և խարտեաշ, գանգրաւոր մաշերով: Գթութեան քոյրը նրանց տեսնելուն պէս՝ թողեց իսկոյն գործը և ուղարկութիւնն ինչպէս արևի շող նրա դէմքը լուսաւորեց: Ինչ այնպէս թուաց թէ՝ մտնողները իւր ազգակիցներն էին, վասն զի իսկոյն առաւ տղաների ձեռքը և մինչև որ մայրը տեղ կը գտնէր նրանց համար, ինքն սկսաւ շուրջ ու գգուել փոքրիկներին, տալով նրանց շուտ շուտ գանազան հարցեր և զուարճանալով նրանց պատասխաններով:

Իմ տուած հարցին թէ՝ մտնողները իւր ազգակիցներն են, գթութեան քոյրը պատասխանեց.

— Ոչ. բայց ես, առհասարակ շատ եմ սիրում մանուկներին... ճշ, շատ: Հապա, նայեցէք, կարելի է միթէ չը սիրել...:

Այս ասելով նա աւելի մօտ քաշեց տղաներին, որոնք, արդարև, նմանում էին զոյգ հրեշտակիկների. գը-

գուեց նրաց, ողջագուրեց և երբ մայրը եկաւ փոքրիկներին տանելու, ասաց նրան.

— Ինչո՞ւ մեզ մօտ չէք նստում. այստեղ էլ կարելի է տեղ գտնել... դուք հրաշալի զաւակներ ունիք... ես հիացած եմ նրանց վրայ. ախ, ի՜նչ սիրունիկներն են, և նա նորից շուրջ նրանց մազերը:

Գերմանուհին ժպտաց և, ըստ երևութին գոհ որ իւր տղաները արժանացել են գթութեան քրոջ հիացմունքին, թող տուաւ որ նրանք մնան վերջինի մօտ. բայց տղաները չը մնացին և հետևեցին մօրը:

Գթութեան քույրը, խաղաղ ժպիտը դէմքին, նայեց նրանց ետևից մի քանի վայրկեան և ապա խոր հաւաքելով՝ ձեռքն առաւ իւր գործը:

— Այս ամենը հօ տեսա՞ք, հարցրի ես հարևաններիս, որոնք արդէն վերջացրել էին նախաճաշը:

— Ի՜նչ պատահեց որ տեսնենք, հարցրեց ուսուցիչը:

— Այն՝ թէ ի՜նչ տպաւորութիւն արին այս տղաները մեր քրոջ վրայ:

— Ի՜նչ տպաւորութիւն արին:

— Նա հիացել, յափշտակուել էր նրանցմով, սիրտը կարծես թուլանում էր...

— Հա, ի՜նչ կայ որ, այդպիսի երեխաների վրայ ամենքը կը հիանան, խօսեց տիկինը:

— Բայց դուք ստում էիք թէ սրանք մանկութիւնից սովորում են հեռու մնալ կեանքի հրապուրներից, ուրեմն և վարժոււմ են չը գրաւուել նրանցմով:

— Հա, ասում էի. ի՜նչ գտաք դուք դրա մէջ իմ խօսքերը հերքող:

— Այս տղաները նույնպէս, իրենց տեսակում, հրապուրներ չէին. ինչո՞ւ ապա խեղճ կինը չը կարողացաւ անտարբեր մնալ դէպի նրանց:

— Ձեմ հասկանում ձեզ:

— Ինչո՞ւ չէք հասկանում. նրանք ուղղակի կերպարանափոխեցին այս կնոջը, հէնց որ ներս մտան. սրա սիրտը հրճուեց, դէմքը պայծառացաւ և երբ սկսաւ ողջագուրել նրաց, թուում էր թէ գտնուում է ան-

հուն երանութեան մէջ. բայց նա տխրեց ու հառաչեց, երբ տղաները հեռացան:

— Եւ այդ ամենից ինչ էք հետեւեցնում դուք:

— Այն թէ՛ մարդկային սրտի մէջ բնութեան դրած գագաթունքը՝ անկարելի է խել արհեստական ճանապարհով. և ով որ, ուրեմն, այդպիսի փորձ է անում, նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի բռնաբարող, միաբանութիւն լինի դա, թէ հասարակ անհատ: Ես պարզ տեսալ թէ ինչպէս այս քօյրն, իբրեւ կին, կը ցանկանար ունենալ գէթ մի նա այն հրեշտակներից, սիրել նրան, գգուել, նրա թոթովանքով զուարճանալ... Տեսնում էք, ուրիշի զաւակը չեն տալիս իրեն. նա, ամենաշատը, կարող է նրանով զուարճանալ մի վայրկեան. լետով խլում են և նա դրա համար հառաչում է թագուն... Սա յիշածս հրապօրյունների դեռ մի օրինակն է և այն՝ ոչ զօրեղ տագնապ պատճառողը... Բայց կեանքը դեռ որքան հրապօրյուններ ունի, որոնց չէ կարող դիմադրել սիրտը, եթէ հանդիպէ նրանց իւր ուխտի ճանապարհին:

— Եւ ուրեմն...

— Ուրեմն աշխարհում չեն կարող լինել «գթութեան քօյրեր». բայց միշտ կը լինին պարզ քօյրեր, գթոտ մայրեր և սիրող ամուսիններ: Հետեւապէս պէտք է թող տալ կանանց լինել այն, ինչի համար որ բնութիւնը ստեղծել է նրանց:

Այս միջոցին նորէն գետին գլորուեց գթութեան բրոջ կծիկը. ես դարձեալ փորձ արի վերցնելու, բայց դարձեալ անյաջող. գթութեան քօյրը աւելի արագ շարժուեց:

— Դեռ ես իմ կեանքում՝ ասպետութեան անընդունակ՝ այսպիսի մարդ չեմ տեսած. ինչպէս կարելի է չը կարողանալ՝ վերցնել գետնից մի կծիկ, որ ընկնում է այսպիսի գեղեցկուհու ձեռքից, երգիծաբանեց Վերա Վասիլենան. փիլիսոփայելու փոխարէն աւելի լաւ է սովորի՝ ծառայել սիրուն կանանց, աւելացրեց նա ու կարկաչեց:

Գթութեան քօյրը ևս նայում էր մեզ ու ծիծա-

դուս, թէպէտ չէր հասկանում թէ ինչի մասին է մեր խօսքը:

Բայց ահա երրորդ անգամ գլորուեցաւ կծիկը և հասաւ մինչև վագօնի դուռը:

Այս անգամ արդէն արագ ոտքի ելալ և կծիկն առնելով՝ բերի գլխովեան քրոջը, որն ընդունեց այն քաղցրաժպիտ շնորհակալութեամբ:

—Վերջապէս... ասաց տիկինը:

—Այո, վերջապէս... բայց գիտէ՞ք ինչ պիտի տեսնուի ձեզ:

—Ի՞նչ:

—Այս կինը ո՛չ միայն հրապուրներէց փախչող չէ, այլ նոյն իսկ նրանց եռանդող պտրողն է: Ես պարզ տեսնում եմ, որ սա ուղղակի կոկետութիւն է անում... կծիկը նա գիտամբ է գլորում յատակի վրայ:

—Դուք վիպագրող էք, հարցրեց յանկարծ Վերա Վասիլենան:

—Ինչո՞ւ համար էք այդպէս կարծում, հետաքրքրուեցալ ես:

—Որովհետեւ ես ունիմ այդպիսի մի ազգական, որ աչքի առաջ եղած ամենապարզ երևոյթներին տալիս է խիստ բարդ բացատրութիւններ. վասն զի այն հաւատն ունի թէ՛ որովհետեւ վիպասանը, միևնոյն ժամանակ է եւ հոգեբան, ուրեմն անկարելի է որ շատ բաներ չը տեսնէ այնտեղ, ուր հասարակ մարդը ոչինչ չէ տեսնում:

Տիկինն այս խօսքերն արտասանեց այնպիսի մի ծաղրական տօնով, որ ես ոչ միայն կուշտ ծիծաղեցի, այլ և խոստովանեցի թէ՛ արդարեւ ես էլ երբեմն վիպագրելու փորձեր եմ անում:

—Ուրեմն այժմ ինձ համար հասկանալի է ձեր կասկածը. բայց եթէ դուք վէպ գրելու փոխարէն՝ սովորիք գուլպալ գործել, այն ժամանակ կը տեսնէք որ թելի կծիկը յաճախ ինքն իրեն ելնում է քսակից և գլորում յատակի վրայ, (մանաւանդ եթէ թելը հաւասար չէ ոլորած), առանց որ գործողը մտածէր այդ վայրկենին կոկետութեան մասին: Այդ պատահում է,

նաև, այն պառաւներին, որոնք վաղճաց մոռացել են թէ կոկետ են եղել մի օր:

Բայց ինչ էլ որ չասէր Վերա Վասիլենան, այսուամենայնիւ, գթութեան քոյրը վտանգի մէջ էր դնում իմ հաւատը. որովհետև, հազիւ թէ մենք լռեցինք մի վայրկեան, և ահա կծիկը նորէն գլորուեց յատակի վրայ:

«Այս արդէն չափից դուրս է», մտածեցի ես, թէ պէտ իսկոյն էլ գնդիկը որսալով տուի քրոջը, որ դարձեալ ընդունեց քաղցրաժպիտ շնորհակալութեամբ:

—Այս անգամ այլ ևս դուք չէք համոզել ինձ, ասացի ես տիկնոջը, որ հանգիստ ծիծաղում էր. այս կիներն ուղղակի խաղ է անում ինձ հետ. այժմ ես կը փորձեմ աւելի մօտենալ նրան:

Այս ասելով՝ մօտ քաշեցի պայուսակս, որի մի աչքը լցրած էի վենետիկի պատուական դեղձերով՝ և պատրաստուում էի նրանցով հիւրասիրել գթութեան քրոջը, որով և, գուցէ մի քիչ էլ նրա բարեկամութիւնը վաստակէի: Բայց շոգեմեքենան սուլեց, որ նշան էր թէ արդէն մօտենում ենք կայարանին: Պէտք էր ուրեմն դիտաւորութիւնս յետաձգէի միւս ելքին:

Սակայն վագօնի պատուհանի մօտ հնչեց կօնդուկ-տորի սուր, առաձգական ձայնը «Գրաճոց»: Գթութեան քոյրը վեր թռաւ:

—Մենք ուրեմն հասանք. ասաց նա, և արագ իւր գործը ամփոփեց:

—Դուք Գրաճոց պիտի իջնէք, հարցրի ես:

—Այո՛, Գրաճոց. պատասխանեց նա հակիրճ և ձեռքերը ձգեց դէպ վերին դարակը իւր կապոցն այնտեղից առնելու համար:

—Ահա՛, ծառայելու յարմար միջոցը. ինչո՞ւ չէք օգնում, խօսեց Վերա Վասիլենան:

—Սրա հեռանալն ինձ շփոթեց. բայց պէտք է օգնել, ասացի ես և բարձրացայ նստարանը որպէս զի քրոջ կապոցը դարակից իջեցնեմ:

Բայց ինչ կապոց. երկար ու լայն մի տոպրակ էր դա, կապարի ծանրութեամբ, քաշում էի, քաշում և չէր շարժւում տեղից:

—Թողէք, խնդրեմ, ես ինքս կառնեմ, ասում էր գթութեան քոյրը: Բայց ես մի կերպ վար իջեցրի ծանրոցքը, որ երևի իւր մէջ պարունակում էր գթութեան քրոջ բոլոր շարժական գույքը:

Գնացքը կանգ առաւ: Բայց ինչպէս շատ կայարաններում, նոյնպէս և այստեղ ոչ մի բեռնակիր ներս չեկաւ իրեղէններ դուրս հանելու: Ստիպուած էի ծառայութիւնս շարունակել, որովհետեւ քոյրը ինքն էր կամենում դուրս հանել այդ կոշտ ծանրոցը, որ անկարելի էր թույլատրել: Այսուամենայնիւ, մինչև որ տոպրակն հանեցի վագօնից և հասցրի պլատֆօրմը, հոգեւս դուրս եկաւ:

Այստեղ էին արդէն գթութեան քրոջ ուրիշ ընկերուհիները, իրենց իրեղէններով, որոնց և մօտեցրի մեր քրոջ գույքը:

Պլատֆօրմը, սակայն, այնպիսի դիրք ունէր, որ կառքերը նրան չէին կարող մօտենալ: Ես սպասում էի թէ՛ ահա, ուր որ է, կը գալ մի բեռնակիր, որին և կը լանձնէի բերածս ծանրոցքը: Այդ պատճառով կանգնած սպասում էի և մի և նոյն ժամանակ, օգուտ քաղում այդ վայրկեաններից որպէս զի, մի վերջին անգամ էլ կուշտ նայեմ գեղեցիկ քրոջը, բնութեան այն հրաշակերտին, որ բոլորովին անգիտակ իւր գեղեցկութեան զօրութեանը, կանգնած էր միւսերի հետ իբրեւ մի անտէր ու խղճուկ արարած...: Եւ սակայն հենց այստեղ, կաթոլիկութեան ստրուկ այդ խմբի մէջ, ես առաջին անգամ նրան ճանաչեցի լաւապէս: Մի կին, որ իւր հետ քարշէ տալիս կոշտ կտաւից կարած, գռեհիկ տեսքով և միայն մշակի ուսին վայել այդպիսի մի տոպրակ, նա չէ կարող լինել ոչ կոկետ, ոչ պէրող և ոչ էլ բնութիւնից իրեն տուած հարստութեան արժէքը գիտցող էակ:

Բայց ի՞նչ էր նա իսկապէս:

Մինչդեռ այս մտքերում խորասուզուած՝ ակնապիշ նայում էի գեղանի քրոջը. նա լուշիկ մօտեցաւ. կրկնեց իւր շնորհակալութիւնը և քաղցր ժպտալով խնդրեց ինձ թողնել տոպրակը, որի ծալրից դեռ բռնած՝ սպասում էի բեռնակրի:

Ես լետ չը քաշուեցալ և շարունակում էի նայել նրա սիրուն, երկնագույն աչերին:

Ինչ հասկացաւ նա այդ բանից, և որք տեղ դրաւ ինձ, չը գիտեմ. նա տարաւ ձեռքը գրպանը և հանելով այդտեղից իւր աղքատիկ պօրտ-մօնէն հանեց նրա միջից մի փոքրիկ արծաթ փող և պարզելով դէպի ինձ՝ քաշուելով ու շիկնելով ասաց.

— Pardon... je n'en ai plus... (ներեցէք, աւելին չուսիմ):

Ես իսկոյն թողեցի քսակը և ապուշ կտրած նայում էի գեղեցկուհուն, որ անգիտութեան ու վարանման այդ վայրկենին դարձել էր աւելի հրապուրիչ:

Այս կինն, ուրեմն, ոչինչ չէր հասկացել այն ամենից, ինչ որ ես արել էի... նա, մինչև անգամ, գաղափար չունէր այն մասին, թէ մարդիկ սովոր են ծառայութիւն անել կանանց, կամ այդ պատրուակով՝ հետեւել իւր նման գեղեցկուհիներին... նա չը գիտէր թէ՛ ինչ զօրութիւն ունին իւր խաժակ աչերը և ինչ հրապուր իւր անմեղ ժպիտը... Բայց նա գիտէր, տեսել էր որ բեռնակիրներ կան աշխարհում, որոնք ծանրոցներ են տեղափոխում և դրա համար էլ ստանում մի քանի սու: Ուրեմն ես ևս, որ, առ ի չգույժ բեռնակրի, լանձն էի առել իւր տոպրակը բերել մինչև պլատֆօրմ և որ այժմ կանգնած սպասում էի մի բանի, նշանակում է թէ սպասում էի ո՛չ թէ կառքի, կամ բեռնակրի, և կամ վերջին անգամ իրմով զմայլուելու, այլ դրամական վարձատրութեան...

Եւ մինչգեռ նա ձեռքը պարզած՝ նայում էր ինձ և իսկապէս զարմանում թէ՛ ինչո՞ւ չեմ փողն ընդունում, ես գլուխս շարժեցի և մի վերջին անգամ էլ հիացման հայեացքս ուղղելով իրեն, ճշմարիտ լուզմամբ քաջադանչեցի. — O sancta simplicitas! (ո՛վ սուրբ պարզութիւն):

Երբ դարձալ վագօն և պատմեցի ուղեկիցներին գթութեան քրոջ արածը, Իւան Իւանիչը ուրախ-ուրախ ծիծաղեց. մինչգեռ կինն ասաց.

— Դրանից աւելի լաւ դաս ոչ ոք չէր կարող տալ

ձեզ. դադարեցէք այսուհետեւ գաղտնիք օրոնել այնտեղ, ուր չը կալ այգպիսին:

— Երաւունք ունիք, տիկին, յարեցի ես. իրաւ որ, շատ անգամ ճշմարտութիւնը կանգնած է լինում մեր առաջ, բայց մենք նրան օրոնում ենք անյայտութեան խորշերում, այս դասը երբէք չի պիտի մոռանամ ես:

— Ուրեմն համոզուեցաք որ այս գթութեան քորը չէր նմանում նրանց, օրոնց պատմութիւնն արիք:

— Այլ և հաւատացի թէ՛ արդարեւ աշխարհում կարող են լինել «գթութեան քորեր», եթէ միայն նրանք չսպրեն այն մթնոլորտում, ուր ծնուել ու սնուել են յիշածդ քորերը...:

Մարտացոն